

II. VIEŠOJI TEISĖ

AKTUALIOS ĮRODYMŲ SAMPRATOS IR JŲ LEISTINUMO PROBLEMOS LIETUVOS BAUDŽIAMOJO PROCESO TEORIJOJE IR PRAKTIKOJE

Audrius Cininas

Trakų rajono apylinkės teismas
Vytauto g. 57, Trakai
Telefonas 8 238 55420
Elektroninis paštas audriusc@is.lt

Pateikta 2001 m. rugsėjo 14 d.

Parengta spausdinti 2001 m. gruodžio 14 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas
prof. dr. Eugenijus Palskys ir šios katedros docentas dr. *Kęstutis Stungys**

S a n t r a u k a

Straipsnyje aptariamos aktualios įrodymų sampratos problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Nagrinėjama dabar vyraujanti įrodymų koncepcija, pabrėžiamas būtinumas vertinti įrodymus kaip jų turinio ir formos vienvė. Kritikuojamas Baudžiamojo proceso kodekse (BPK) įtvirtintas išsamus faktinių duomenų šaltinių sąrašas kaip prieštaraujantis laisvo įrodymų vertinimo principui. Analizuojama informacijos samprata BPK projekte, teikiami pasiūlymai dėl informacijos ir įrodymo terminų turinio ir vartojimo šiame akte.

Iki nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos įrodymų teorija ir praktika buvo veikiamą Rusijos, vėliau TSRS teisinės minties ir praktikos. Neatmetant *a priori* pravartu iš naujo panagrinėti tas įrodymų teorijos nuostatas, kurios buvo ir dabar yra teismų praktikos pagrindas mūsų valstybėje. Kritiškai įvertinti tiek dabartinės, tiek Vakarų Europos patirtį šioje srityje verta dar ir todėl, kad sprendžiant pagal teorinių šaltinių gausą nė vienoje Vakarų Europos šalyje, išskyrus galbūt šalis, turinčias anglosaksiškąją teisės sistemą, ir Vokietiją [1, p. 11], įrodymų teorijos klausimais nebuvo tiek daug diskutuojama kaip Rusijoje ir buvusioje TSRS. Lietuvos Respublikos BPK projektas parengtas remiantis Vakarų Europos baudžiamojo proceso įstatymuose sukauptą ir šimtąmetes tradicijas turinčia patirtimi [2, p. 5], tačiau ši patirtis nėra tobula. Tai rodo Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Ne viename šio teismo sprendime konstatuojama, kad ir Vakarų Europos valstybės, vykdydamos baudžiamąjį persekiojimą, pažeidžia 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, nepaiso įrodymų leistinumo principo¹ [3, p. 9–19]). Derinant prie Vakarų Europos teisinės sistemos – pereinant į naują kokybę prisimintina, kad nauja kokybė kuriama ne tuščioje vietoje, nes jau stovima ant ilgamečių teorinių pagrindų, todėl netoliaregiška būtų paneigti ir tai, kas teorijoje buvo pažangu ir vertinga. Tokį pažangių, universalių nuostatų peri-

¹ Žr., pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus: 2000 05 12 sprendimą byloje „Khan prieš Didžiąją Britaniją“, 1998 06 09 sprendimą byloje „Teixeira De Castro prieš Portugaliją“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo dokumentų bazė <http://www.echr.coe.int>).

mamumą, kaip naujojo BPK teisinę ir socialinę prielaidą, pažymi ir jo autoriai nurodydami, kad: „... jame (projekte – aut.) išliko 1961 metų Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, kurios kodekse buvo įtvirtintos po 1990 metų arba veikė ir tarybiniu laikotarpiu, tačiau daugiausia tai buvo procedūrinio pobūdžio normos, turinčios europietiško universalumo bruožų. Galiojančio kodekso normos, atitinkamai pakeitus, yra perkeltos į Projektą gana pragmatiškais tikslais, nes būtent *jos išlaikė laikmečio reikalavimus bei pasiteisino teisinėje praktikoje* (išskirta aut.) ir, antra vertus, nesikirto su naujojo įstatymo koncepcija“ [2, p. 6].

Atsižvelgiant į šias priežastis reikėtų aptarti kai kurias teorines nuostatas, susijusias su įrodymų samprata apskritai ir kai kuriais įrodymų leistinumą kriterijais.

Įrodymų sąvoka teisės teorijoje priskirtina prie bendriausių, kertinių sąvokų. Nuo atsakymo į klausimą, kas yra įrodymas, labai priklauso, kaip teisės teorija ir praktika sprendžia įrodymų leistinumą, liečiamumo problemą, kokie procesiniai reikalavimai keliami renkant ir panaudojant skirtingų rūšių įrodymus.

Įrodymų sąvoka pateikiama dabar galiojančio 1961 m. Lietuvos Respublikos BPK 74 straipsnyje (1983 ir 1993 m. redakcijos).

BPK 74 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad: „Įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organas, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą arba nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti“. BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: „Šie duomenys nustatomi: liudytojų parodymais, nukentėjusiojo parodymais, įtariamojo parodymais, kaltinamojo parodymais, patikrinimo aktais, telefoninių pokalbių klausymo protokolais ir garso įrašais, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolais ir fotografijomis, kino juostomis, vaizdo ir garso įrašais, specialisto išvada, revizijos aktu, ekspertizės aktu, daiktiniais įrodymais, tardymo bei teismo veiksmų protokolais ir kitokiais dokumentais“.

Iš įstatyme pateikto apibrėžimo matyti, kad įrodymų samprata susijusi su faktinių duomenų ir jų šaltinių kategorijomis. Tai faktinių duomenų šaltiniai, *perduodantys* (būtent *perduodantys!*) informaciją apie įrodinėtinas aplinkybes, išvardytas LR BPK 74 straipsnio 1 dalyje – visuomenei pavojingos veikos buvimą arba nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti. Įrodymo samprata apima ir faktinius duomenis, perduodamus per BPK 74 straipsnio 2 dalyje išvardytus šaltinius. Normos, įtvirtintos šiame straipsnyje, evoliucija nuo 1961 m. iki šios dienos iš esmės susijusi su faktinių duomenų šaltinių sąrašo plėtimu, t.y. su straipsnio antros dalies pakeitimais. 1993 m. sausio 28 d. įstatymu Nr. I–57 [4] faktinių duomenų šaltinių sąrašas papildytas patikrinimo aktu, telefoninių pokalbių klausymo protokolais ir garso įrašais, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolais ir fotografijomis, kino juostomis, vaizdo ir garso įrašais, specialisto išvada, revizijos aktu.

Dėl akivaizdaus įrodymų sampratos dvilypumo nėra bendros nuomonės, kas laikytina įrodymu baudžiamojoje byloje, tačiau Lietuvoje vyrauja koncepcija, traktuojanti įrodymą kaip faktinių duomenų ir jų šaltinių vienovę. Įrodymai apibrėžiami kaip „bet kokie faktiniai duomenys, esantys įstatymo nurodytuose šaltiniuose, kuriais remdamiesi kvotos organai, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka išaiškina pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti“ [8, p. 106; 10, p. 17]. Taigi remdamiesi dabar galiojančio BPK terminija galėtume teigti, jog įrodymų turinį atskleidžia faktiniai duomenys, o jų forma įkūnijama faktinių duomenų šaltiniuose.

Įrodymų sampratos supaprastinimas šaltinius ir faktinius duomenis traktuojant kaip dvi struktūrines įrodymų sampratos dalis nėra tikslus. Antai dr. M. Kazlauskas ir dr. P. Kuconio straipsnyje „Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte“ rašoma: „Įstatymų leidėjas, BPK 74 straipsnyje pateikdamas įrodymų apibrėžimą, vienoje normoje sujungė faktinius duomenis ir jų šaltinius, kaip neatskiriamas *struktūrines įrodymų sąvokos dalis* (išskirta aut.)“ [7, p. 8]. Nepretenduoju į išsamią filosofinę analizę struktūrą galima būtų apibrėžti kaip tam tikros sistemos vidinę sandarą, kuriai būdingi santykinai nekintantys jos (struktūros) elementų ryšiai ir šių elementų tarpusavio sąveikos dėsniai. Suprantama, taip

vertinant įrodymus atskirai paimti faktiniai duomenys arba jų šaltiniai negali būti vadinami įrodymu, nes jie yra tik jo (įrodymo) struktūriniai elementai, „detalės“, kaip negali būti vadinamas mechanizmu jame esantis krumpliaratis ar kita atskirai paimta detalė. Ir priešingai, laikantis dialektinės įrodymo, kaip jo turinio (faktinių duomenų) ir formos (šaltinių) sąveikos, sampratos visiškai korektiška įrodymo sampratą sutapatinti tiek su faktiniais duomenimis, tiek ir su jų šaltiniais. Tiesiog pirmuoju atveju bus kalbama apie įrodymų turinį, o antruoju – apie jų formą. Nuostata „ir be faktinių duomenų nėra įrodymo, ir be šaltinių nėra įrodymo“ turėtų būti pakeista į nuostatą „ir faktiniai duomenys yra įrodymas, ir jų šaltinis yra įrodymas“. Žinoma, prieš tai reikia susitarti, apie ką kalbama.

Tai, kad faktiniai duomenys ir jų šaltiniai nėra įrodymų struktūros elementai, anaipol nereiškia, kad įrodinėjimo procese leistina apsiriboti vien įrodymų formos arba vien turinio analize. Paminėta įrodymo, kaip jo formos ir turinio dialektinės sąveikos, samprata įpareigoja įrodinėjimo subjektus tirti ir kritiškai vertinti tiek pačius faktinius duomenis apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti, tiek ir jų šaltinius. Bet koks vienpusiškumas neišvengiamai trukdytų bylos aplinkybes iširti visapusiškai, išsamiai ir objektyviai. Kai kuriais atvejais tai lemtų sugrįžimą į „viduramžišką“ įrodymų sampratą, būdingą inkviziciniam procesui.

Būtent feodalinės Vakarų Europos ir Lietuvos rašytiniuose teisės šaltiniuose buvo įtvirtinta įrodymų samprata, pagal kurią įrodymai sutapatinami su jų šaltiniais, akcentuojama, jog šaltiniai formaliai atitinka įstatymo reikalavimus. Tokia įrodymų samprata įtvirtinta Karlo V „Karolinoje“. Šis teisynas įvedė formaliųjų įrodymų institutą Vokietijoje. Pagrindiniu įrodymu laikytas kaltinamojo prisipažinimas, paprastai išgaunamas įteisintais kankinimais („Karolinos“ 23, 58 str.). Liudytojų parodymai vertinti kaip pagalbiniai, papildomi kaltės įrodymai. Jei kaltinamasis savo kaltę neigdavo arba atsisakydavo prieš tai pripažintos savo kaltės, teisynas reikalavdavo ne mažiau kaip dviejų patikimų, garbingų liudytojų parodymų („Karolinos“ 69, 67 str.) [1, p. 13].

Panaši formalių įrodymų sistema buvo įtvirtinta ir pagrindiniame feodalinės Lietuvos teisės šaltinyje – XVI a. Statutuose. Štai citata iš Lietuvos valstybės ir teisės vadovėlio: „Šlėkta, kaltinamas vagyste pirmą kartą, prisiekdavo, kad nekaltas, kaltinamas antrą kartą – turėjo prisiekti su liudytoju, apkaltintas trečią kartą – turėjo prisiekti su dviem liudytojais. Tik apkaltintas ketvirtą kartą, jeigu neturėdavo liudytojų, buvo baudžiamas kaip vagis. Jei šlėktą kaltindavo paprastas žmogus, tai turėdavo prisiekti su 6 liudytojais, tarp kurių turėjo būti 2 šlėktos. /.../ Įtariamą vagyste asmenį, jeigu buvo du ar trys liudytojai, kurie teigė, kad jis galėjo pavogti, kankino, kad prisipažintų“ [8, p. 80].

Kai kurie tarybiniai autoriai (nors ši koncepcija tarybinėje teisės literatūroje nebuvo vylaujanti) įrodymus taip pat tapatino vien su jų šaltiniais. A. Kleinmanas rašė: „Priemonė faktinėms bylos aplinkybėms nustatyti yra įrodymai. Jie yra ne kas kita kaip šaltinis, iš kurio teismas gauna žinių apie juridinius faktus, turinčius esminę reikšmę bylos išsprendimui...“ [9, p. 5].

Kuo žalinga koncepcija, sutapatinti įrodymus su jų šaltiniais ir ignoruojanti įrodymų turinį? Praktinė tokios koncepcijos esmė yra ta, kad įrodomąją reikšmę įgyja pats įrodymų šaltinis. Visas įrodinėjimo subjektų dėmesys sutelkiamas į įstatymo numatytų faktinių duomenų šaltinių buvimą ar nebuvimą bei į jų formą, o į duomenų turinį nesigilinama. Nors faktinių duomenų šaltiniai naudingi tik tiek, kiek juose yra faktinių duomenų, kiek jie teikia informacijos apie aplinkybes, praeities faktus, turinčius reikšmės bylai teisingai išnagrinėti, patys faktiniai duomenys lieka nuošalyje, jie neanalizuojami. Vienpusiška įrodymų analizė yra klaidų priežastis. Šaltinių gausa teisėjui, prokurorui ar tardytojui gali sukelti iliuziją, kad kaltė įrodyta, nors nagrinėjant įrodymus turinio požiūriu gali paaiškėti, kad jie „tušti“, t.y. kad šaltiniuose nėra bylai reikšmingų faktinių duomenų arba kad juose esančių duomenų nepakanka tam, jog įstatymo nustatyta tvarka teismas galėtų konstatuoti pavojingą visuomenei veiką.

Pavyzdžiu, iliustruojančiu, kaip parengtinio tyrimo organų dėmesio sutelkimas į patį įrodymo šaltinį ir jo turinio ignoravimas lemia nepagrįstą bylų iškėlimą, gali būti teismų, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas dėl vengimo išlaikyti vaikus, t.y. nusikaltimo, numatyto Lietu-

vos Respublikos baudžiamojo kodekso (BK) 125 straipsnio 1 arba 2 dalyje, padarymo, praktika. Trakų rajono apylinkės teisme išnagrinėta byla Nr. 1–321/99, kurioje M.R. buvo kaltinamas tuo, jog nuo 1998 m. rugsėjo 9 d. piktybiškai, be pateisinamų priežasčių vengė mokėti lėšas, priteistas pagal Trakų rajono apylinkės teismo nutarimus buvusios sutuoktinės Ž.R. naudai 1991 m. gimusiam sūnui išlaikyti. Teisiamojo veikos piktybiškumas, kuris yra būtinas nusikaltimo, numatyto BK 125 straipsnio 1 dalyje, elementas, be kita ko, buvo grindžiamas Darbo biržos pažyma, kad teisiamašis joje neregistruotas, ir byloje esančiais trimis pasižadėjimais, kuriais remiantis M.R. įspėtas dėl galimos baudžiamosios atsakomybės už piktybinį vengimą mokėti alimentus. Kartu M.R. pasižadėjo likviduoti alimentų skolą. Nagrinėjant bylą teisme nustatyta, kad teisiamašiam inkriminuojamos nusikalstamos veikos laikotarpis apima kaltinime nurodytą laikotarpį nuo 1998 m. rugsėjo 9 d. iki nusikaltimo išaiškinimo dienos – 1999 m. birželio 1 d., t.y. 8 mėnesius ir 22 dienas. Didžiojoje dalyje šaltinių, kuriais grįstas veikos piktybiškumas, buvo duomenų apie faktus, įvykius arba prieš inkriminuojamą nusikaltimą, arba po jo: Trakų darbo biržos pažyma, kad M.R. joje neregistruotas, rašyta 1999 m. liepos 28 d., o du pasižadėjimai iš trijų su įspėjimais dėl galimos baudžiamosios atsakomybės – 1998 m. sausio 7 d. ir balandžio 28 d. Įvertinęs minėtus ir kitus įrodymus, taip pat ir teisiamašo pateiktas Darbo biržos pažymas, kad didesnę jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos laikotarpio dalį – 5 mėnesius ir 15 dienų R.M. buvo įsiregistravęs Darbo biržoje, teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį. Jis konstatavo, kad nėra nusikaltimo, numatyto BK 125 straipsnio 1 dalyje, sudėties – teisiamašo veika neturi piktybiškumo požymio. Apeliacinės instancijos teismo nutartimi prokuroro apeliacinis skundas atmestas, nuosprendis nepakeistas.

Kitas pavyzdys. Vilniaus m. 1-asis apylinkės teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą, kurioje V.J. ir R.N. kaltinamos pagal BK 275 straipsnio 3 dalį ir 329 straipsnį (turto iššvaistymas ir operacijų su pinigais taisyklių pažeidimas), tvarkomajame posėdyje grąžino bylą papildyti konstatuodamas, kad kaltinamosios ir jų gynėjai negalėjo susipažinti su visa bylos medžiaga, nes kai kurie bylos dokumentai neįskaitomi. Šiuo veiksmu teismas iš esmės pažeidė baudžiamojo proceso įstatymą – suvaržė kaltinamųjų teises. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija atmetė prokuroro skundą dėl pirmos instancijos teismo nutarties nurodydama, kad „bylos dokumentuose /.../ yra išdėstytos ar patvirtintos tam tikros aplinkybės. Įrodymų šaltinis šiuo atveju yra „kitokie dokumentai“, numatyti LR BPK 74 str. 2 d. ir 94 str. 3 d. /.../. Dokumentai, kurių teksto ar kitų įrašų negalima perskaityti, neatitinka norminių aktų, o kartu ir įrodymų leistinumą reikalavimų“ [10, p. 60–61].

Dar viena faktinių duomenų šaltinių ypatybė, tiesiogiai kylanti iš BPK 74 straipsnio 2 dalies formulotės, yra ta, kad įstatymų leidėjas numato išsamų ir užbaigtą jų sąrašą. Tai, kad sąrašas išsamus, buvo pabrėžiama ir teorijoje [6, p. 17; 11, p. 71]. Visų pirma kyla klausimas, pagal kokį kriterijų įstatyme klasifikuojami faktiniai duomenys. Diskutuotina, ar įstatymo leidėjo nuostata dėl išsamaus faktinių duomenų šaltinių išvardijimo nėra formali, ar ji neriboja teismo galimybių vykdyti teisingumo, ar nėra kitų kriterijų, kuriais remiantis įrodinėjimo subjektai galėtų spręsti, ar forma, kurioje įkūnyti reikšmingi bylai teisingai išspręsti faktiniai duomenys, yra leistina ar ne. Atsakymui į šiuos klausimus reiktų skirti atskirą studiją, čia tik bendrais bruožais paminėsiu kai kuriuos probleminius aspektus, susijusius su aptariamos koncepcijos taikymu.

Nusikaltimo įvykis, kaip ir visos kitos su juo susijusios aplinkybės, teismo bylos nagrinėjimo metu jau yra praeities dalykas, todėl teismas (kaip ir pareigūnas, atliekantis pareigtinį tyrimą) negali tiesiogiai stebėti nusikaltimo. Abstrakčiai vertinant nusikalstama veika yra procesas, kuris, vykdamas aplinkoje, lemia kitų jį supančių ir su juo sąveikaujančių daiktų ir procesų kitimą, juose atsispindi, nes yra su jais susijęs įvairiais tarpusavio ryšiais. Nusikaltimo aplinkybių pažinimas todėl ir įmanomas, kad palieka pėdsakus – pakeičia daiktus, procesus, su kuriais buvo susijęs, galiausiai atsispindi žmonių sąmonėje. Taigi idealiu atveju įrodymais formos požiūriu galėtų būti visi daiktai ir procesai, kuriuos pakeitė nusikalstama veika ir kuri atsispindėjo žmonių sąmonėje. Šie procesiškai įtvirtinti nusikalstamos veikos nulemti pasikeitimai, egzistuojantys ne praeityje, o dabartyje, tampa įrodymais, perduodančiais informaciją apie pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, kitas aplinkybes,

turinčias reikšmės bylos tyrimui. Ne visus tokius pasikeitimus įstatymas pripažįsta įrodymais, o tik tuos, kurie įkūnyti įstatymo išsamiai išvardytose formose. Argumentuojama tuo, kad „...įstatymų leidėjas siekia įtvirtinti įstatyme tuos šaltinius, kurių savybės *tam tikru laipsniu* (išskirta aut.) garantuoja iš jo gaunamų žinių patikimumą“ [12, p. 25]. Kitas argumentas – kad taip užkertamas kelias panaudoti tokius faktinių duomenų šaltinius, kurie pažeidžia žmogaus teises ir pagrindines laisves. Tarp jų minimi tokie faktinių duomenų šaltiniai kaip poligrafas, hipnozė, medikamentai [13, p. 107–111].

Teoriškai šie argumentai yra nepakankamai pagrįsti. Neaiškus kriterijaus, kuriuo remiantis įstatymų leidėjas sprendžia apie vieno ar kito šaltinio patikimumą. Kita vertus, teismas negali laisvai vertinti visų įrodymų, nors laisvo įrodymų vertinimo principas įtvirtintas tiek dabar galiojančio BPK 76 straipsnio 2 dalyje, tiek BPK projekto 21 straipsnyje, tiek Vakarų Europos šalių, pavyzdžiui, Vokietijos, proceso įstatymuose [14, p. 9]. Taigi dabar klausimą, kiek patikimas šaltinis, sprendžia ne teismas, o įstatymo leidėjas. Negalima nesutikti su doc. M. Kazlausko ir doc. P. Kuconio mintimis, išsakytomis jau minėtame straipsnyje apie tai, kad: „...susiformavus naujai įrodymų šaltinių rūšiai, įstatymas turi būti papildytas. Plėtojantis procesinėms galimybėms, šios normos tobulinimas virsta iš anksto užprogramuotu nenutrūkstamu procesu, o taip ir atsitiko galiojančiame BPK. Juridinės technikos požiūriu tai yra aiškiai kritikuotina. Kartu būtina pabrėžti dar ir tokius dalykus. Pirma, faktinių duomenų šaltinių sąrašo įstatyminis nustatymas prieštarauja laisvo įrodymų vertinimo principui, kurio vienas iš aspektų numatytas BPK 76 straipsnio nuostatoje, kad jokie įrodymai teismui /.../ neturi iš anksto nustatytos galios. Laisvo įrodymų vertinimo esmė, kad teismas neribojamas jokiais formaliais įrodymais ir jis sprendžia, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, remtis ar nesiremti vienokiais ar kitokiais duomenimis“ [7, p. 8].

Pažymėtina, kad įrodymų forma griežtai neregamentuojama ir bendrosios teisės tradicijos šalyse. JAV federalinių įrodymų taisyklių („*Federal rules of evidence*“) 402 taisyklė skelbia, kad „visi su įrodinėjimo dalyku susiję įrodymai (angl. „*relevant*“) yra leistini („*admissible*“), jei kitaip nenustato JAV Konstitucija, Kongreso priimti įstatymai, šios Taisyklės ar taisyklės, kurias pagal savo kompetenciją nustato Aukščiausiasis Teismas. Įrodymai, nesusiję su įrodinėjimo dalyku, yra neleistini“. Taisyklių komentuatoriai pabrėžia, kad bendroji taisyklė, pagal kurią su įrodinėjimo dalyku susiję įrodymai yra leistini, jei įstatymas nenumato kitaip, yra racionalios justicijos pagrindas [15, p. 71–72; 16, p. 89–91].

Aiškių kriterijų šaltinių leistinumo klausimu nebuvimas sukelia painiavą Lietuvos teismų praktikoje. LR BPK 94 straipsnis skelbia, kad „įrodymai baudžiamojoje byloje gali būti nustatomi taip pat ir iš kitokių dokumentų, jeigu įmonių, įstaigų, organizacijų, pareigūnų ir piliečių patvirtintos ar išdėstytos juose aplinkybės turi reikšmės baudžiamajai bylai“. Atrodytų, minėtus įrodymų formas, LR BPK 74 straipsnio 2 dalyje įvardytos kaip „kitokie dokumentai“, kriterijus turėtų atitikti ir patikrinimo aktas bei revizijos aktas (doc. J. Rinkevičius 1990 m. rašė: „Revizijos aktas pridedamas prie bylos kaip įrodymas ir priskiriamas „kitų dokumentų“ kategorijai“) [6, p. 34], tačiau įstatymo leidėjas šiuos faktinių duomenų šaltinius išskyrė kaip atskiras rūšis (jau minėti remiantis 1993 m. sausio 28 d. įstatymu Nr. I–57 padaryti BPK 74 straipsnio 2 dalies pakeitimai, taip pat 1991 m. gruodžio 10 d. įstatymu Nr. I–2078 padaryti BPK papildymai 84¹, 84³ straipsniais) [17]. Įstatymo leidėjo nuostata, pagal kurią patikrinimo aktai, revizijos aktai nepriskiriami prie kitokių dokumentų, o vertinami kaip atskiros faktinių duomenų šaltinių rūšys, nebuvo vienodai suprasta teismų praktikoje ir lėmė teismų klaidas vertinant įrodymų leistinumo klausimą. Kilo neaiškumų, ar yra leistinas kaip įrodymas baudžiamojoje byloje įmonėje atlikto audito aktas. Viena vertus, tai šaltinis, iš esmės atitinkantis požymius šaltinių, įstatyme įvardytų kaip „kitokie dokumentai“, kita vertus, įstatymo leidėjas iš kitų aktų, kuriais tikrinama ir įvertinama įmonės ar kito subjekto ūkinė, komercinė, finansinė veikla, išskirdamas būtent patikrinimo aktą ir revizijos aktą tarsi tik jiems suteikia leistino įrodymo statusą tarp kitų panašaus pobūdžio faktinių duomenų šaltinių. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. gruodžio 22 d. nutarime Nr. 13 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant mokesčių vengimo ir kitų nusikaltimų finansams baudžiamąsias bylas (BK 322, 323, 324, 325 str.)“ konstatuojama: „Nevienodai vertinama įmonės nemokumo nustatymo tvarka. Kai kurie teismai valstybinių mokesčių inspekcijų patikrinimo, revizijos ir audito aktų

nepripažįsta įrodymais' [18, p. 172]. Iš tolesnio Aukščiausiojo Teismo išaiškinimo išeitų, kad teismų praktika orientuojama ta linkme, jog įstatyme išvardytų faktinių duomenų šaltinių sąrašas nėra baigtinis ir teismai gali priimti kaip leistinus ir įrodymus, nenurodytus BPK 74 straipsnio 2 dalyje: „... audito aktus, kaip ir kitus kompetentingų įstaigų patikrinimo ar revizijos aktus, galima laikyti įrodymais, jeigu jų išvados nekelia pagrįstų abejonių proceso dalyviams' [18, p. 185].

Pastangos sunorminti visas įrodymų formas tampa problemiškos ir dėl kitų priežasčių. Mokslo ir technologijų pažanga suteikia vis daugiau pažinimo galimybių, todėl faktinių duomenų šaltinių skaičiaus apribojimas mažina ir galimybes nustatyti faktines bylos aplinkybes iš naujų šaltinių, nors egzistuojančios moksliskai pagrįstos technologijos ir leidžia tai daryti. Antra vertus, ta pati mokslo ir technologijų pažanga skatina ir naujų nusikalstamos veikos metodų kūrimą.

Naujos technologijos išplėtė kovos su nusikalstamumu galimybes, tačiau jos nebuvo įtvirtintos normatyviniais aktais. Manoma, kad tai paskatino įstatymo leidėją keisti BPK 74 straipsnio 2 dalies redakciją ir 1993 m. faktinių duomenų šaltinių sąrašą papildyti naujais šaltiniais, tarp jų tokiais kaip telefoninių pokalbių klausymo protokolai ir garso įrašai, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolai ir fotografijos, kino juostos, vaizdo ir garso įrašai.

Tačiau ar pastangos išsamiai išvardyti visas įmanomas įrodymų formas, „tam tikru laipsniu garantuojančias iš jų gaunamų žinių patikimumą“, nėra bandymas aprėpti tai, kas yra neaprepiama? Akivaizdu, kad jau dabar vėl būtina spręsti problemą, kaip vertinti įrodomąją reikšmę objektų, atsiradusių dėl informacinių technologijų plėtros, tokių kaip skaitmeninėse laikmenose esantys duomenys. Štai BK 277 straipsnio 2 dalis numato baudžiamąją atsakomybę už turtinę žalą, padarytą kuriant žinomai neteisingą kompiuterinę programą, įrašant į kompiuterio atmintį klaidingus duomenis bei kitaip paveikiant kompiuterinę informaciją ir jos panaudojimą. O, tarkime, prie kokių BPK 74 straipsnio 2 dalyje išvardytų faktinių duomenų šaltinių reikėtų priskirti elektroniniu paštu per internetą perduodamus grasinančius, šantažuojančius arba šmeižiančius laiškus? Tokia padėtis teisinėje literatūroje buvo prognozuojama prieš kelias dešimtis metų: „Neteisinga manyti, kad dabartinis išsamus įstatyme nurodytų įrodymų šaltinių sąrašas toks visą laiką ir liks. Plėtojantis mokslui ir technikai /.../ jis gali būti padidintas“, – numatė P. Elkindas [13, p. 110].

Pažymėtina, kad naujojo BPK projekte šią problemą jau bandoma spręsti magnetinius, lazerinius ir elektroninius įrašus – garso ir vaizdo įrašus, kompaktinius diskus ir kitas elektroninės informacijos fiksavimo formas – priskiriant prie dokumentų (88 projekto str.). Projekto rengėjai nenumato ir baigtinio įrodymų formų sąrašo, teismui suteikiama teisė priimti ir vertinti kitus faktinių duomenų šaltinius. BPK projekto 88 straipsnio 1 dalies 6 punkte nurodoma, kad dokumentai gali būti ir kiti materialūs objektai, kuriuose grafiniais arba kitokiais ženklais užfiksuota informacija, turinti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui ir bylos teisminiam nagrinėjimui. BPK projekte pateiktų magnetinių, lazerinių ir elektroninių įrašų – garso ir vaizdo įrašų, kompaktinių diskų ir kita forma užfiksuotos informacijos priskyrimas prie dokumentų ir smulkus faktinių duomenų šaltinių sąrašo detalizavimas diskutuotinas, tačiau tendencija atsisakyti išsamiai apibrėžto, teismui privalomo šaltinių išvardijimo akivaizdi.

Neginčytina tiesa, kad įrodymų baudžiamojoje byloje turi būti ieškoma nepažeidžiant žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių. Tačiau formalus faktinių duomenų šaltinių išvardijimas BPK yra kriterijus, leidžiantis nustatyti, ar gaunant vienus ar kitus įrodymus nepažeidžiamos žmogaus teisės ar laisvės. Žmogaus teisių reguliavimo sritis pernelyg svarbi ir plati, todėl priklauso aukštesnio rango aktų reguliavimo sričiai. Pagrindiniai teisės šaltiniai vertinant įrodymus šiuo aspektu turėtų būti Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pabrėžė: „...nagrinėjamos bylos kontekste svarbi Europos žmogaus teisių

teismo praktika, susijusi su /.../ slaptųjų tyrimo priemonių ir metodų naudojimu atskleidžiant nusikaltimus. Pažymėtina, kad tose bylose minėtasis teismas tyrė, ar nebuvo padaryti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, kuri yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalis, 6 ir 8 straipsnių pažeidimai¹.

Nereikia pamiršti, kad įrodymo leistinumą turi būti vertinamas ne tik jo šaltinio kokybės požiūriu. Įrodymų leistinumą sietinas taip pat ir su jų gavimo priemonėmis.

Diskutuojant dėl jau minėtos nuomonės, kad įstatymo įtvirtintas išsamus faktinių duomenų šaltinių sąrašas užkerta kelią poligrafo, medikamentų, hipnozės panaudojimui, reikėtų pasakyti, kad taip gautų įrodymų leistinumą kriterijus yra ne tiek įrodymo forma, kuri visais minėtais atvejais iš esmės viena – asmens parodymai, o šių įrodymų gavimo priemonės. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija skelbia: „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas./.../ Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę. /.../ Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“ (Konvencijos 3, 5, 8 str.). Štai kur reikia ieškoti įrodymų leistinumą kriterijų.

Įrodymai byloje turi būti gaunami įstatymo nustatyta tvarka (priemonėmis). Vienintelė teisėta įrodymų gavimo priemonė yra teisiškai reglamentuoti kvotos organo, tardymo ir teismo veiksmai. Ši įrodymo leistinumą sąlyga yra būtina. Įrodymų rinkimo ir pateikimo tvarka nustatyta BPK 75 straipsnio 1 dalyje. Pagal ją įrodymai turi būti renkami tik BPK nustatyta tvarka: „Kvotėjas, tardytojas, prokuroras ir teismas – nurodoma straipsnyje – turi teisę savo žinioje turimose bylose šaukti šio kodekso nustatyta tvarka bet kurį asmenį /.../; daryti kratas, apžiūras ir kitokius šio kodekso (išskirta aut.) numatytus tardymo veiksmus; reikalauti /.../ pateikti daiktus ir dokumentus, /.../ reikalauti daryti revizijas“. Teisės literatūroje pripažįstama, kad pacituota norma įtvirtina išsamų įrodymų rinkimo ir pateikimo priemonių sąrašą. Iš to išeina, kad negali būti pripažinti leistinai įrodymai, gauti tokiomis priemonėmis, kurios BK nėra numatytos. Būtent įrodymų gavimo priemonių leistinumą kriterijaus pagal dabar galiojantį BPK neatitinka asmens parodymai, gauti naudojant poligrafą, hipnozę, medikamentus.

Naujojo BPK projekto normos taip pat įtvirtina (tiesa, plačiau nei dabar galiojančio Kodekso) tą patį įrodinėjimo priemonių legalumo principą. BPK projekto 21 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad įrodymai baudžiamajame procese yra informacija, gauta *įstatymo nustatyta tvarka* (išskirta aut.) [10, p. 47].

Įrodinėjimo priemonių legalumo principo svarba pabrėžiama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose, pavyzdžiui, 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje „Khan prieš Didžiąją Britaniją“¹. 1992 m. rugsėjo 17 d. muitinės patikrinimo metu pas pareiškėjo giminitį N., atvykusį kartu su pareiškėju iš Pakistano, buvo rasta narkotikų ir jie buvo paimti. Pareiškėjas savo kaltės dėl bendrininkavimo nepripažino ir netrukus buvo paleistas nepateikęs jam jokio kaltinimo. 1993 m. sausio 26 d. pareiškėjas apsilankė pas B. Pastarasis buvo įtariamas narkotikų prekyba, slaptai sekamas, jo namuose buvo įrengta slapta klausymosi įranga. Pokalbio su B. metu pareiškėjas teigė, kad bendrininkavo su N. įvežant narkotines medžiagas į Didžiąją Britaniją. Pokalbis įrašytas atsitiktinai, pareiškėjas nebuvo sekamas ir įtariamas nusikalstamais ryšiais su B. 1993 m. gruodžio mėn. nacionalinis teismas pareiškėją nuteisė trejų metų laisvės atėmimu už neteisėtą narkotinių medžiagų įvežimą į šalį. Nuosprendis buvo pagrįstas garso įrašu, kurį nacionalinis teismas pripažino leistinu įrodymu.

Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo: „Byloje nagrinėjamų įvykių metu įstatymais nebuvo sureguliuotas slaptos klausymosi įrangos panaudojimas nepaisant, kad 1997 m. Policijos aktas jau numato šiuos įstatyminius pagrindus. /.../ Taigi nacionalinės teisės normos su byla susijusių įvykių metu slaptos klausymosi įrangos panaudojimo nereguliavo /.../ Iš to išeina, kad įsikišimas aptariamoje byloje negali būti laikomas kaip „įstatymo numatytas atvejis“, aptartas Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje. Kartu buvo pažeistas 8 straipsnis“².

¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo aktų bazė (<http://www.echr.coe.int/>).

² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta: „1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo

Kaip įrodymų samprata traktuojama naujojo BPK projekte? Kodekso rengėjų teorinės nuostatos šiuo klausimu išdėstytos jau minėtame dr. M. Kazlausko ir dr. P. Kuconio straipsnyje, taip pat dr. J. Rinkevičiaus straipsnyje „Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje“ [19, p. 193–195].

BPK projekto rengėjai yra tos nuomonės, kad nors daugelio šalių, taip pat ir Vakarų Europos valstybių, baudžiamojo proceso kodeksuose įrodymų samprata nėra pateikiama, BPK projekte tokia samprata teiktina, nes „nei teorijos, nei praktikos požiūriu nėra jokio principinio pagrindo neigti tokią galimybę. Kuo aiškiau įrodymų sąvoka bus apibrėžta įstatyme, tuo mažiau liks vietos dėl to kylančioms praktinėms klaidoms“ [19, p. 193–195]. Kartu, anot Kodekso rengėjų, įrodymų samprata turi būti ir pakankamai abstrakti, kad suteiktų teisę „...kriminalinės justicijos institucijoms tam tikromis aplinkybėmis priimti sprendimus savo nuožiūra (vaizdžiai tariant, „suteikti daugiau erdvės manevrui“)“ [7, p. 8]. Kita svarbi metodologinė nuostata jau paminėta – autoriai yra prieš išsamų, privalomą įrodinėjimo subjektams įrodymo formos įtvirtinimą kaip prieštaraujantį laisvo įrodymų vertinimo principui.

Įrodymų sąvoka pateikiama BPK projekto 21 straipsnyje, kuriame rašoma:

1. Įrodymai baudžiamajame procese yra informacija, gauta įstatymo nustatyta tvarka.
2. Ar gauta informacija laikytina įrodymu, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla.
3. Įrodymais gali būti tik tokia informacija, kuri patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylos tyrimui.
4. Įrodymais gali būti informacija, kuri yra gauta teisėtais būdais ir gali būti patikrinta šiame Kodekse numatytais procesiniais veiksmais.
5. Teisėjai įvertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir objektyviu visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.

Abiejuose minėtuose naujojo BPK projekto rengėjų straipsniuose pateikiamas iš esmės panašus kaip ir BPK projekte įrodymų sąvokos apibrėžimas: „Įrodymas baudžiamajame procese yra bet kuri informacija, gauta įstatymo nustatyta tvarka ir reikalinga bylai teisingai išnagrinėti. Ar gauta informacija laikytina įrodymu, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas arba teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla“. Tačiau niekaip neargumentuojamas ir specialiai neaiškinamas „informacijos“ termino vartojimas. Teisininkui, pripratusiam prie „faktinių duomenų“ sąvokos, kyla klausimas, kas yra „informacija“, koks šios sąvokos turinys.

Visų pirma reiktų pasakyti, kad Vakarų Europos, JAV teisės aktuose, teisės žinyuose autoriui nepavyko rasti informacijos termino, vartojamo viename kontekste su įrodymo sąvoka. Tiesa, JAV jurisprudencijoje informacijos terminas žinomas kaip tam tikras procesinis aktas, priimamas ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau jo vartojimas nesusijęs su įrodymais. „Black’s Law Dictionary“ nurodoma, kad „informacijos“ paskirtis – supažindinti kaltinamąjį su jam iškeltų kaltinimų esme, įtvirtinti juos tam, kad kaltinamasis galėtų pasiruošti teisminiam bylos nagrinėjimui ir nebūtų teisiamas pakartotinai už tą patį teisės pažeidimą. Nepaisant to, kad JAV Konstitucijos penktoji pataisa įpareigoja federalinę valdžią tęsti pradėtą baudžiamąjį persekiojimą tik esant Didžiosios prisiekusiųjų žiuri sprendimui perduoti kaltinamąjį teismui („indictment“), daugelyje valstijų kaltinamasis perduodamas teismui ne Didžiosios prisiekusiųjų žiuri, o valstybinio kaltintojo rašytinės informacijos („accusation“) pagrindu [20, p. 779]. Taigi tokia informacijos samprata jokia būdu negali būti „raktas“ atskleidžiant BPK projekte pateikto informacijos termino turinį.

Tarptautinių žodžių žodynas pateikia dvi šio žodžio reikšmes. Tai: 1) žinios, pranešimas apie ką nors ir 2) žinios apie aplinkinį pasaulį, jame vykstančius procesus, kuriuos priima gyvieji organizmai (taip pat ir žmogaus sąmonė – aut. past.), valdymo mašinos ir kitos informacinės sistemos gyvybinės veiklos ir darbo procese [21, p. 332]. Tarp pateiktų dviejų informacijos sąvokų yra esminis skirtumas.

slaptumas. 2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai arba dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti“.

Maždaug iki XX a. vidurio informacijos terminas buvo vartojamas pirmąją, buitine, prasme, t.y. kaip žinios, pranešimas apie ką nors. Mokslinių diskusijų objektu informacija tapo tobulėjant kibernetikai, informacijos teorijai. Vienas pirmųjų mokslinį informacijos terminą suformulavo N. Vineris. „Informacija, – rašė jis, – tai mus supančio pasaulio turinys, suvokiamas mūsų pačių ir mūsų pojūčių, prisitaikančių prie šio pasaulio“ [22, p. 31]. Nors pateiktas apibrėžimas nėra išsamus, tačiau jis jau parodo skirtumą tarp buitinio ir mokslinio informacijos supratimo. Pastarasis skiriasi nuo žinių, pranešimo buitine prasme tuo, kad akcentuojamas *turinys* to, apie ką mes gauname žinias (pranešimą), ir kad šis turinys *jau egzistuoja mus supančiame pasaulyje*.

Mokslinį informacijos terminą būtų galima pritaikyti baudžiamojo proceso įrodymų teorijoje, tačiau čia iškyla problema. Informacijos sąvoka tėra vienas iš informacijos teorijos sąvokų struktūros elementų, nieko nereiškiantis ir nieko nepaaiškinantis be tokių kertinių sąvokų kaip „signalas“, „informacijos šaltinis“ ir kt. Taigi visa tai susiję su visos sąvokų struktūros pertvarkymu tiek įrodymų teorijoje, tiek ir BPK.

Informacijos sąvoka susijusi su filosofine atspindėjimo kategorija. Beje, lotynų kalbos žodis „*informatio*“ ir gali būti verčiamas kaip „atvaizdas“ [23, p. 500]. Labai supaprastintai informacinį procesą galima pavaizduoti kaip: 1) informacijos atsiradimo procesą, kurio pagrindas ir šaltinis yra visai materijai bendra atspindėjimo savybė. Šiame etape, sąveikaujant objektams, sukuriama tam tikras „informacinis laukas“; 2) informacija fiksuojama, perduodama laike ir erdvėje signalais, kurių materiali forma gali būti pati įvairiausia (pvz., elektromagnetinis impulsas, spalva, garsas, kvapas ir pan.); 3) signalų forma informacija pasiekia galutinį savo kelionės tašką – adresatą. Informacijos kelias nuo šaltinio iki adresato gali būti daugiapakopis, t.y. signalo, perduodančio informaciją, forma gali keistis. Informacinio proceso (labai supaprastinto, abstrahuojančio nuo informacijos saugojimo, jos kodavimo ir kitų etapų) schema yra tokia:

Informacijos šaltinis —————> Signalas —————> Adresatas

Remiantis šia informacijos proceso schema galima teigti, kad informacija apie nusikaltimo įvykį susiformuoja ne kur kitur ir ne koku kitu metu, o nusikaltimo vietoje ir darant nusikaltimą. Informacijos šaltinis yra pati nusikalstama veika; ją darantis asmuo, savo veiksmais (neveikimu) sukuriantis „informacinį lauką“, kuris signalais (procesinė tokių signalų forma yra liudytojų parodymai, nusikaltimo pėdsakai, užfiksuoti daiktiniuose įrodymuose, kiti signalai, dabar apibrėžiami kaip „faktinių duomenų arba įrodymų šaltiniai“) perkeliama laike, erdvėje ir yra pasiekiamas adresatui (įrodinėjimo subjektui). Analogiška schema taikytina ir kalbant apie informacijos, susijusios su kitais įrodinėjimo dalyko elementais, susidarymą ir perdavimą. Tokia informacijos samprata, autoriaus nuomone, būtų teisinga ir kartu su ja susijusiomis adaptuotomis sąvokomis galėtų būti pritaikoma normų, reglamentuojančių įrodinėjimo procesą, sistemoje. Būtent šia prasme autorius ir vartoja informacijos terminą šiame straipsnyje.

Deja, tokios sistemos BPK projekte nėra. Nei iš šio nei iš to senojoje įrodymų teorijos sąvokų sistemoje „išdygęs“ informacijos terminas neprigijo ir taip jį vartoti bei suprasti, kaip jį supranta BPK projekto autoriai – buitine, žinių prasme, yra žalinga. Reikia sutikti su dr. K. Stungiu, jog „informacija apie svarbias bylos aplinkybes yra nekonkreči, per plati sąvoka įrodymui apibūdinti, nes, vadovaujantis informacijos samprata, ji apima žinias apie kažką, nepaneigia prielaidos, samprotavimo teiginių“ [24, p. 25].

Palyginkime jau aptartą schemą su dabar priimta įrodinėjimo proceso schema vartodami esamą terminiją ir paprastumo dėlei apsiribodami viena iš įrodinėtinių byloje aplinkybių – nusikaltimo įvykiu.

Nusikaltimo įvykis —————> Įrodymų šaltiniai —————> Įrodinėjimo subjektas

Nusikaltimo įvykis palieka pėdsakus, kurie fiksuojami įrodymų šaltiniuose. Įrodymų šaltinių turinį sudaro faktiniai duomenys apie nusikaltimo įvykį, leidžiantys įrodinėjimo sub-

jektams nustatyti faktines bylos aplinkybes. Tačiau jei sakome, kad įrodymai yra informacija, tai preziumuojame, kad informacija apie nusikaltimo įvykį formuotąsi ne nusikaltimo padarymo metu ir ne nusikaltimo padarymo vietoje, o antrajame schemoje pavaizduoto proceso etape, t.y. taptų žiniomis, nebūtinai susijusiomis su nusikalstama veika. Lyginant esamą terminiją su nauju informacijos terminu toks įrodymų šaltinis kaip liudytojo parodymai pats savaime tampa informacijos šaltiniu, vadinasi, ir įrodymu. Rašoma: „Renkant įrodymus apklausos būdu pirmiausia reikia surasti informacijos šaltinius, t.y. liudytojus arba kitus asmenis, galinčius duoti parodymus“ [25, p. 60]. Prarandamas ryšys tarp nusikaltimo įvykio ir įrodymų šaltinio. Iš nusikaltimo vietos ir laiko informaciją perduodantis signalas, kuris iš esmės yra liudytojo parodymai, pats tampa informacijos šaltiniu.

Tokios nuostatos BPK projekto autoriams leidžia kalbėti ir apie operatyvinės veiklos dokumentus, pažymas, kaip apie potencialų įrodymų šaltinį (BPK projekto 88 str. 1 d. 2 p.), nors iki šiol teorijoje tokie „įrodymai“ buvo atmetami [11, p. 71; 26, p. 223]. Iš tiesų, kalbėti apie operatyvinės veiklos, kurios esmė yra slaptumas ir anonimiškumas, dalyvių pažymas, kaip įrodymų šaltinius, galima tik tuomet, kai atsisakoma būtino ir privalomo tokiose dokumentuose esančios informacijos ryšio su įrodinėjimo dalyku. Kitą vertus, ir liudytojo suteikiamų žinių šaltinis tampa nebesvarbus, nes juk liudytojas pats iš savęs yra informacijos (= įrodymų) šaltinis. Yra pavojus, kad procesas, kaip nurodo dr. K. Stungys, liks inkvizicinis [24, p. 25].

XIX a. pabaigoje rusų teisininkas I. J. Foinickis, kalbėdamas apie ankstyvąją inkvizicinę procesą, pabrėžė, kad poreikis atleisti kaltintoją nuo bet kokios atsakomybės lemia baudžiamojo persekiojimo supaprastinimą ir atsiradimą tokių jo formų kaip įskundimas (*denuntatio*) arba kolektyvinis įskundimas, gandai (*mala fama, infamatio*) [27, p. 21]. Šio straipsnio autorius, aišku, nemano, kad BPK projekto rengėjai, I. J. Foinickio žodžiais tariant, tyčia paliko „inkvizicinių baudžiamojo persekiojimo formų“ spragų, tačiau faktas yra tas, kad siūloma įrodymo samprata, nesisteminis naujų sąvokų įterpimas sukuria prielaidas piktnaudžiavimams įrodinėjimo procese, tam, kas dar vadinama „įrodymų fabrikavimu“.

Išvados

1. Įrodymų samprata apima faktinius duomenis apie bylai reikšmingas aplinkybes, sudarančias įrodymų turinį, ir įrodymų šaltinius kaip formą, kurioje įkūnyti faktiniai duomenys. Šios sampratos siaurinimas, įrodinėjimo procese apsiribojant formaliu faktinių duomenų šaltinių pateikimu, ignoruojant arba paviršutiniškai vertinant pačius faktinius duomenis neleistinas, nes praktikoje gali tapti teismo klaidų priežastimi.

2. BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas faktinių duomenų šaltinių sąrašas sudarytas be aiškių kriterijų, prieštaringas. Teismų praktikoje tai sukelia painiavą. Konceptija, pagal kurią teisėtais pripažįstami tik tie faktinių duomenų šaltiniai, kurie išvardyti BPK, kai neaiškus tokio sąrašo sudarymo kriterijus, prieštarauja laisvo įrodymų vertinimo principui. Pagrindiniu kriterijumi vertinant įrodymų kokybę, jų leistinumą turėtų tapti ne jo forma, o jo gavimo priemonės. Vienas iš reikalavimų, keliamų įrodymų gavimo priemonėms, yra tas, kad jos būtų formaliai įtvirtintos įstatymo, t.y. įrodymai turi būti gaunami „įstatymo numatyta tvarka“. Tokia yra ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

3. Esamą įrodymų sampratą atsisakius išsamaus faktinių duomenų šaltinių reglamentavimo būtų galima perkelti į BPK projektą, nes jo autorių siūlomas „informacijos“ terminas įrodymams apibrėžti yra suprantamas pernelyg neapibrėžtai. Tai sukuria prielaidas piktnaudžiavimams įrodinėjimo procese.

4. Mokslinio informacijos termino vartojimas baudžiamajame procese ir pritaikymas įrodymų teorijoje iš esmės būtų pažangus ir sveikintinas, jei tai būtų daroma sistemiškai, taikant visą sąvokų struktūrą, informacijos terminą susiejant su signalo, informacijos šaltinio ir kitomis informacijos teorijos kategorijomis.

LITERATŪRA

1. **Филимонов В. А.** Основы теории доказательств в германском уголовном процессе.– Москва: Спартак, 1994.
2. **Kazlauskas M., Goda G.** Naujojo baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
3. **Goda G.** Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos taikymo problemos // Teisės problemos. 1995. Nr. 3.
4. **Valstybės** žinios. 1993.– Nr. 5–90.
5. **Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E.** Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. – Vilnius: Mintis, 1978.
6. **Rinkevičius J.** Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
7. **Kazlauskas M., Kuconis P.** Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte // Justitia. 1998. Nr. 5.
8. **Vansevičius S., Maksimaitis M.** Lietuvos TSR Valstybės ir teisės istorija. – Vilnius: Mintis, 1979.
9. **Клейнман А. Ф.** Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе. – Москва–Ленинград, 1950.
10. **Teismų** praktika. – Vilnius, 1999. Nr. 11.
11. **LTSR** Baudžiamojo proceso kodekso komentaras / sudarytojas M. Kazlauskas. – Vilnius: Mintis, 1989.
12. **Карнеева Л. М.** Доказательства в советском уголовном процессе. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1988.
13. **Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С.** Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж: издательство Воронежского университета, 1978.
14. **Goda G.** Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997.
15. **Mueller C. B., Kirkpatrick L. C.** Federal rules of evidence. With Advisory Committee Notes, Legislative History, and Case Supplement. 1994 edition. – Boston, New York, London, Toronto: Little, Brown and Company, 1994.
16. **Federal** rules of evidence in a nutshell / by Michael H. Graham. 3rd ed. – St. Paul.: West Publishing Co., 1992.
17. **Valstybės** žinios. 1992. Nr. 3–31.
18. **Teismų** praktika. – Vilnius, 1999. Nr. 8.
19. **Rinkevičius J.** Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. 1993. Nr. 26.
20. **Black's** Law Dictionary / By Henry Campbell Black, M.A. – St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1990.
21. **Tarptautinių** žodžių žodynas. Red. Ch.Lemchenas. – Vilnius: Mintis, 1969.
22. **Винер Н.** Кибернетика и общество.– Москва, 1958.
23. **Jokantas K.** Lotynų–lietuvių kalbų žodynas. – Vilnius: Aidai, 1995.
24. **Stungys K.** Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // Jurisprudencija. 2000. T. 16(8).
25. **Rinkevičius J.** Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 1998. T. 10(2).
26. **Теория** доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973.
27. **Фойницкий И. Я.** Курс уголовного судопроизводства. – Санкт Петербург: Альфа, 1996. Т. 1.

Significant Issues of the Concept of Evidence and Admissability of Evidence in the Theory and Practice of Code of Criminal Procedure of Lithuania

Audrius Cininas

Trakai Local Court

SUMMARY

Preparation of the new Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania requires critical evaluation of previous Lithuanian and European legal practice and theory in this sphere. The concept of evidence is very important. It encompasses two basic categories i.e. data of facts embodied in a special forma i.e. sources of evidence. Superficial evaluation of data of facts, when attention is paid only to the quantity of sources, is often the cause of judicial errors. The list of evidence consolidated in part 2 of Article No. 74 of Code of Criminal Procedure is considered exhaustive. In the absence of clear-cut criteria of division of sources of evidence this concept is incompatible with the principle of free evaluation of evidence. When evaluating the quality of evidence sources, attention should be paid to the means they were obtained. One of the requirements for the means of evidence gathering should be their formal consolidation in the law i.e. evidence should be obtained „in accordance with the law’. The practice of European court of human rights is orientated in this direction. After exhaustive regulation of sources of evidence is declined, the present concept of evidence could be transferred to the new Code of Criminal Procedure, because the authors of the draft Code of Criminal Procedure propose a vague term of information to define evidence i.e. in the sense of report. This gives real preconditions for abuse in the process of arguing. The use of scientific term of information in criminal procedure and its application in the theory of evidence would be progressive and welcome if this is done systematically, linking the term of information with categories of signal, source of information and other categories of theory of information.